

У працэсе ўтварэння тэрмінаў сферы турызму і гасціннасці на сучасным этапе значную ролю адыгрывае складаны спосаб. Згодна з праведзеным намі даследаваннем шляхам складання ўтворана 87 з 576 зафіксаваных тэрміналагічных адзінак (15,1 %)¹. Прадуктыўнасць тэрмінаў-кампазітаў тлумачыцца тэндэнцыяй моўнага развіцця: пры іх утварэнні не выкарыстоўваецца новы моўны матэрыял, яны ствараюцца на базе існуючых лексем і могуць цалкам пакрываць паняццёвае поле той ці іншай галіны навукі. Бясспрэчная перавага складаных тэрмінаў заключаецца ў іх эканомнай і адначасова семантычна ёмістай (інфарматыўнай) структуры, што дазваляе ствараць кароткія па форме і аб'ёмныя па змесце тэрміны-азначэнні [1, с. 5].

Пад складаннем (або чыстым складаннем) разумеюць спосаб утварэння слоў, пры якім апорны (апошні) кампанент роўны цэламу слову, а папярэдні кампанент (або кампаненты) уяўляе сабой чыстую аснову. У склад словаўтваральнага фарманта пры чыстым складанні ўваходзяць: а) інтэрфікс, які ўказвае на сувязь кампанентаў складанага слова і сігналізуе аб страце марфалагічнага значэння папярэдняга кампанента; б) замацаваны парадак кампанентаў; в) адзіны асноўны націск, пераважна на апорным кампаненце [2, с. 138].

Як сведчыць прааналізаваны фактычны матэрыял, усе турыстычныя тэрміны-кампазіты ўяўляюць сабой субстантывы, утвораныя на базе прыметніка і назоўніка (структурная мадэль $A + S \rightarrow S$) або двух назоўнікаў (мадэль $S + S \rightarrow S$). Складаныя турыстычныя тэрмінаадзінкі характарызуюцца падпарадкавальнымі семантычнымі адносінамі матывавальных асноў: яны змяшчаюць апорны кампанент (назоўнік) і папярэдняю аснову прыметніка або назоўніка з удакладняльнай, азначальнай функцыяй.

Сярод турыстычных складаных тэрмінаў высокую дэрывацыйную актыўнасць праяўляюць кампазіты, першым кампанентам якіх выступае ўсечаная аснова прыметніка. Па нашых назіраннях, у турыстычнай тэрмінасістэме налічваецца 42 такія кампазіты. Гэта 48,28 % ад агульнай колькасці выяўленых складаных тэрміналагічных адзінак. Пры іх утварэнні выкарыстоўваюцца шматлікія ад'ектыўныя асновы грэка-лацінскага паходжання, якія ў навуковай літаратуры прынята называць інтэрнацыянальнымі элементамі (ніжэй прыводзяцца разам з інтэрфіксамі):

авія-: *авіякампанія* ← *авія(цыйны)* + *кампанія*, *авіятурызм* ← *авія(цыйны)* + *турызм*;

агра-: *агратурызм* ← *агра(намічны)* + *турызм*, *аграпарк* ← *агра(намічны)* + *парк*;

аўта-: *аўтатурызм* ← *аўта(мабільны)* + *турызм*, *аўта-турыст* ← *аўта(мабільны)* + *турыст*, *аўтарэстаран* ← *аўта(мабільны)* + *рэстаран*;

вела-: *велалаход* ← *вела(сіпедны)* + *паход*, *велатурызм* ← *вела(сіпедны)* + *турызм*;

гастра-: *гастратурызм* ← *гастра(намічны)* + *турызм*, *гастратур* ← *гастра(намічны)* + *тур*;

мота-: *мотатурызм* ← *мота(цыклетны)* + *турызм*, *мота-гатэль* ← *мота(цыклетны)* + *гатэль*;

спелеа-: *спелеатурызм* ← *спелеа(пагічны)* + *турызм*, *спелеа-падарожжа* ← *спелеа(пагічны)* + *падарожжа*;

эка-: *экатурызм* ← *эка(пагічны)* + *турызм*, *экамаршрут* ← *эка(пагічны)* + *маршрут*;

этна-: *этнатурызм* ← *этн(ічны)* + *турызм*, *этнатур* ← *этн(ічны)* + *тур*.

Як бачна з прыведзеных пракладаў, у складаных тэрміналагічных адзінак апорны кампанент з'яўляецца турыстычным тэрмінам, што абазначае спецыяльнае родавае паняцце, а першы кампанент выступае ў якасці азначэння, канкрэтызуючы і ўдакладняючы паняцце, выражаючы відавую прымету. Складаныя тэрміны-назоўнікі служаць для намінацыі разнавіднасцей (відаў) таго, што названа матывавальным тэрмінам-назоўнікам. Напрыклад: *аэратурызм* – 'від турызму, які прадугледжвае часовае знаходжанне турыстаў у сельскай мясцовасці з мэтай адпачынку і (або) удзелу ў сельскагаспадарчых работах'; *велалаход* – 'адзін з відаў паходаў, у якім веласіпед з'яўляецца галоўным або адзіным сродкам перамяшчэння'.

¹ У сувязі з адсутнасцю беларускамоўных тэрміналагічных слоўнікаў па турызме і гасціннасці матэрыялам для нашага даследавання паслужылі навуковыя публікацыі, прысвечаныя пытанням турызму і гасціннага бізнесу, вучэбныя дапаможнікі па адпаведных дысцыплінах, даведачная літаратура. Шляхам суцэльнай выбаркі з указаных крыніц быў сфарміраваны корпус турыстычных тэрмінаў.

УДК 811.161.3'373.611. + 811.161.3'373.46

СКЛАДАННЕ ЯК СПОСАБ УТВАРЭННЯ ТУРЫСТЫЧНАЙ ТЭРМІНАЛАГІЧНАЙ ЛЕКСІКІ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Андрэева Алеся Уладзіміраўна
дацэнт кафедры сацыяльна-гуманітарных
дысцыплін у турызме і гасціннасці
Інстытута менеджменту спорту і турызму ўстанова адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры»;
кандыдат філалагічных навук
(г. Мінск, Беларусь)

Артыкул прысвечаны даследаванню асаблівасцей утварэння турыстычнай тэрміналагічнай лексікі шляхам складання. Прааналізаваны і апісаны мадэлі ўтварэння турыстычных тэрмінаў-кампазітаў і выяўлены найбольш прадуктыўныя сярод іх, ахарактарызаваны кампаненты складаных тэрмінаадзінак, вызначаны тып семантычных адносін паміж імі.

Усе адзначаныя вышэй складаныя тэрміны фарміруюць сінанімічныя рады з адпаведнымі двухкампанентнымі тэрміналагічнымі словазлучэннямі, створанымі па мадэлі «прыметнік + назоўнік»: *аўтатурызм – аўтамабільны турызм, этнатур – этнічны тур, велагатэль – веласіпедны гатэль* і інш. Праведзены намі аналіз паказвае, што ў навуковых тэкстах аднолькава актыўна ўжываюцца як складаныя, так і састаўныя тэрміны. Пры гэтым даволі часта пры тлумачэнні паняцця тэрміны прыводзяцца паралельна: спачатку падаецца састаўны тэрмін, а пасля (у асноўным у дужках) яго лаканічны эквівалент – складаны тэрмін.

Меншай прадуктыўнасцю ў турыстычнай тэрміналагічнай сістэме вызначаюцца складаныя тэрміны са звязаным першым кампанентам інтэрнацыянальнага характару (грэчаскага або лацінскага паходжання). Намі адзначана 12 такіх тэрмінаў-кампазітаў (13,79% ад агульнага аб'ёму складаных адзінак). Даследаваны матэрыял сведчыць, што ў якасці першых кампанентаў складаных тэрмінаў звычайна выступаюць наступныя тэрмінаэлементы:

аква-: *аквапарк* ← *аква-* + *парк*;
азра-: *азратурызм* ← *азра-* + *турызм*, *азравакзал* ← *азра-* + *вакзал*;

гідра-: *гідратур* ← *гідра-* + *тур*;
дэндра-: *дэндрапарк* ← *дэндра-* + *парк*;
інфа-: *інфатур* ← *інфа-* + *тур*.

У турыстычнай тэрмінасістэме шырока прадстаўлены тэрміны-кампазіты з нулявым інтэрфіксам, першым кампанентам якіх з'яўляюцца назоўнікі або больш рэдка прыметнікі (усяго 31, г. зн. 35,63 % ад агульнай колькасці складаных тэрмінаў). Напрыклад: *апарт-гатэль* ← *апарт(амент)* + *гатэль*, *бізнес-гатэль* ← *бізнес* + *гатэль*, *інтэнсіў-турызм* ← *інтэнсіў(ны)* + *турызм*, *бізнес-турызм* ← *бізнес* + *турызм*, *кангрэс-тур* ← *кангрэс* + *тур*, *кангрэс-круіз* ← *кангрэс* + *круіз*, *сэрвіс-бар* ← *сэрвіс* + *бар* і інш. У працэсе ўтварэння некаторых тэрмінаў наглядаецца ўсячэнне матывавальных асноў.

У якасці апорнага кампанента дадзеных тэрмінаадзінак выступаюць турыстычныя тэрміны-назоўнікі, якія называюць спецыяльнае родавае паняцце. Другі (азначальны) кампанент выконвае ўдакладняльную функцыю, указваючы на істотную дыферэнцыяльную прымету паняцця. Напрыклад: *бізнес-гатэль* – 'спецыялізаваны гатэль для абслугоўвання бізнесменаў'; *сэрвіс-бар* – 'бар, спецыялізаваны для прыгатавання напіткаў кліентам рэстаранаў'.

Некаторыя з адзначаных складаных тэрмінаў маюць сінонімы сярод састаўных тэрмінаадзінак: *інтэнсіў-турызм* – *інтэнсіўны турызм*, *экслюзіў-тур* – *экслюзіўны тур*, *кангрэс-тур* – *кангрэсны тур*.

Зафіксаваны адзінаковыя тэрміны (2, г. зн. 2,3 % ад агульнай колькасці складаных слоў), першы кампанент якіх далучаецца да апорнага кампанента пры дапамозе матэрыяльна выражанага інтэрфікса *-а-*: *гораўзыходжанне* ← *гар(а)* + *узыходжанне*, *самастрахоўка* ← *сам* + *страхоўка*.

Пры разглядзе фактычнага матэрыялу звяртае на сябе ўвагу тая акалічнасць, што ў турыстычнай тэрміналагічнай сістэме адзначаецца фарміраванне радоў складаных слоў ад аднаго і таго ж матывавальнага тэрміна. Напрыклад: *агратурызм*, *бізнес-турызм*, *інтэнсіў-турызм*, *мотатурызм*, *экатурызм* і інш. (тэрміны-кампазіты абазначаюць разнавіднасці турызму); *гастратур*, *кангрэс-тур*, *экатур*, *этнотур* (разнавіднасці тураў); *велапаход*, *этнапаход* і інш. (разнавіднасці паходаў); *аўтапажарожка*, *велападарожжа*, *мотападарожжа* і інш. (разнавіднасці падарожжаў); *аўтатурыст*, *велатурыст*, *мотатурыст* і інш. (разнавіднасці турыстаў); *апарт-гатэль*, *бізнес-гатэль*, *велагатэль*, *этнагатэль* і інш. (разнавіднасці гатэляў). Пры гэтым колькасць матывавальных тэрмінаў адносна невялікая (каля 20). Усе яны абазначаюць ключавыя паняцці сферы турызму і гасціннасці: *турызм*, *тур*, *паход*, *падарожжа*, *гатэль*, *рэстаран* і інш.

Адметнай асаблівасцю ўтварэння турыстычнай тэрміналагічнай лексікі складаным спосабам з'яўляецца шырокае выкарыстанне ў якасці словаўтваральнай базы англійскіх лексем, што абумоўлена дамінаваннем па гістарычных і сацыяльных прычынах англійскай мовы ў прафесійнай сферы турызму. Сёння запазычаны з англійскай мовы складаюць вялізны пласт беларускай турыстычнай тэрміналагічнай лексікі.

Такім чынам, праведзены аналіз дазваляе зрабіць асноўныя вывады. У працэсе ўзабагачэння турыстычнай тэрміналагічнай

лексікі складанаму спосабу належыць значнае месца. Сярод складаных тэрмінаў-назоўнікаў дамінуюць: 1) утварэнні, у якасці першага кампанента якіх выступае ўсечаная аснова прыметніка грэка-лацінскага паходжання; 2) кампазіты з нулявым інтэрфіксам, першым кампанентам якіх з'яўляецца назоўнік або радзей прыметнік. Для турыстычнай тэрмінасістэмы характэрна фарміраванне радоў складаных слоў ад аднаго і таго ж матывавальнага тэрміна, што абазначае ключавое паняцце сферы турызму і гасціннага бізнесу (*турызм*, *тур*, *маршрут*, *гатэль* і інш.). У словаўтваральныя мадэлі актыўна прыцягваюцца англійскія словы і тэрмінаэлементы грэка-лацінскага паходжання, што абумоўлівае змены турыстычнай тэрміналагічнай лексікі ў напрамку да інтэрнацыяналізацыі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Кербер, Е.В. Особенности синонимии в немецкой экономической терминологии : автореф. ... канд. филол. наук : специальность 10.02.04 / Е.В. Кербер ; Омск. гос. тех. ун-т. – Белгород, 2011. – 23 с.
2. Русская грамматика : в 2 т. / Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. ; редкол.: Н.Ю. Шведова (гл. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1980. – Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – 783 с.